

Ministerie van Buitenlandse Zaken

CO₂-Managementplan

Mission Sustainable - Walk our Talk

Mission Sustainable - Walk our Talk | Mission Sustainable - Walk our Talk | Mission Sustainable - Walk our Talk | Mission Sustainable - Walk our Talk | Mission Sustainable - Walk our Talk

CO₂-Prestatieladder

ParamariboAnkaraRabatBelgradoRabatAtheneHarareNewYorkAntwerpenBuenosBogotáKairoHarareLagosManaguaQuitoHamburgLagosColomboMexico
lavlavaLusakaBangkokSarajevoDamascusHoustonBonnAnkaraBrusselDarEsSalaamKobeSofiaKoealaLoempoeerWellingtonAlgiersAnkaraAbujaChicagoMuscatDakarSt
khholmKopenhagenCotonouBuenosAiresAddisAbebaLissabonParijsRabatDüsseldorfTokioLuxemburgMontevideoChicagoBagdadPortOfSpainBoekarestLuxemburgDak
HoustonAlmatyDubaiRomeBamakoBelgradoHamburgRomeDarEsSalaamSofiaDubaiColomboRabatAtheneDublinSydneyKobeBogotáPraagOuagadougouAlgiersKin
tonStPetersburgAmmanMilaanMexicoTeheranAbuDhabiFrankfurtAmMainBelgradoTorontoAddisAbebaAnkaraSarajevoPortOfSpainAiresStockholmAmsterdamAbeba
poliLaPazKairoManaguaBagdadLosAngelesKievAnkaraColomboWarschauRomeBernKingstonLissabonBoedapestBoedapestNewYorkMaputoColomboNewYorkRiyad
maktoTelAvivKingstonMontevideoLaPazPraagDubaiWenenCotonouBerlijnLaPazDüsseldorfKampalaTeheranSeoelMontevideoBrasiliaPretoriaAnkaraBomaySofiaTo
RomeZagrebWashingtonAmmanAtheneLaPazMoskouAlgiersAbidjanParamariboMaputoManillaKinshasaBarcelonaCaracasManaguaBarcelonaLusakaAntwerpenSao
PauloBagdadLaPazParijsTorontoBrusselBerlijnPekingMontevideoAbuDhabiTelAvivLondenIstanboelAlmatyBangkokHelsinkiSanJoséParamariboAnkaraSaoPauloPretor
BangkokMilaanBamakoHoustonHarareBrasiliaKairoSarajevoBratislavaWindhoekZagrebBrusselRiyadMoskouAlmatyMaputoKarachiVancouverSantiagoDeChileTunis
AnkaraTeheranCotonouTokioTunisHelsinkiBoekarestHamburgKopenhagenStockholmWellingtonMelbourneKopenhagenRabatBerlijnAntwerpenSanJoséRomeLuxemb
gSofiaHoustonRiyadDüsseldorfAmmanAccraPraagKarachiKairoSarajevoAlgiersAnkaraLondenBamakoJakartaParamariboOttawaMontrealAlgiersMuscatWindhoekRi
dLuandaMadridVaticaanstadWarschauBrasiliaVancouverAntwerpenDakarDarEsSalaamDubaiTripoliMaputoDublinBrusselSanJoséTelAvivMilaanBoedapestLusakaFra
furtAmMainMelbourneMünchenAtheneDüsseldorfKampalaCanberraBamakolIslamabadSofiaLissabonBangkokRomeChicagoAlgiersRiyadhYaoundéRiyadhMuscatKa
alaParijsMadridBelgradoSarajevoPraagKaapstadMelbourneLaPazTunisMoskouLosAngelesNewDelhiAddisAbebaAntwerpenBrusselWashingtonLusakaWen
HongKongBogotáLuandaRabatTokioWellingtonTokioMoskouAlmatyMilaanHamburgTelAvivMontevideoMaputoAlgiersMilaanMontevideoVancouverAnkaraBarcelon
PraagColomboWarschauMadridPretoriaBonnAthenelIstanboelWashingtonWellingtonKhartoemBonnLusakaDublinShanghaiWenenJakartaStockholmSanJoséManag
NewYorkKhartoemAddisAbebaBagdadBrasiliaBelgradoMuscatLuandaSantiagoDeChileLusakaBomayRabatBomayOttawaBratislavaBagdadHavannaHavannaBerlijn
ngKongMilaanCanberraHamburgNairobiPraagIslamabadAbuDhabiQuitoTripoliWashingtonDubaiRomeJakartaLimaLondenStockholmMoskouNewYorkAddisAbeba
ngYorkSingaporeSeoelHongKongFrankfurtAmMainKarachiBratislavaLosAngelesBoekarestAtheneSingaporeAnkaraBratislavaTunisLuxemburgZagrebMontrealSofiaSy
eySantiagoDeChileLondenDüsseldorfAtheneNewYorkBrusselJakartaKarachiLuxemburgNairobiDarEsSalaamAntwerpenAddisAbebaRabatSantiagoDeChileHamburgK
eYaoundéAddisAbebaMadridBangkokDüsseldorfTelAvivParijsSeoelParamariboCotonouLaPazHelsinkiPortOfSpainParijsKievBarcelonaAccraZagrebRiyadLosAngelesM
anDarEsSalaamOsloLuandaNewYorkKhartoemBoedapestAbuDhabiHamburgSaoPauloMexicoManillaBangkokMünchenBuenosAiresSarajevoAnkaraStPetersburgSha
haiBagdadJakartaKoealaLoempoeerTunisOsloBratislavaMontrealDhakaKigaliTelAvivIstanboelHongKongChicagolIslamabadKingstonDamascusTunisBogotáKopenha
nWenenCaracasBernKoealaLoempoeerTokioDublinAlmatyNewDelhiAtheneRiyadPortOfSpainBonnShanghaiRiyadKhartoemZagrebSofiaLagosKobeDublinQuitoLonde
retoriaAlmatyKarachiAnkaraTokioHavannaBonnBerlijnBuenosAiresLagosShanghaiKopenhagenBagdadHongKongAlmatyMuscatAbuDhabiWenenSanJoséKoeweitW
nenKievParijsBuenosAiresMadridKoeweitHarareParijsMoskouPretoriaTripoliMadridDamascusPraagKobeKoealaLoempoeerKaapstadLuandaKievLusakaDarEsSalaamM
bourneZagrebParijsHoustonWindhoekParamariboBamakoBonnCotonouOttawaJakartaMuscatColomboManillaOsloNairobiDubaiSaoPauloPretoriaMaputoAmmanB
dadNewDelhiLimaLaPazQuitoBogotáBamakoHamburgAlgiersLuandaKingstonRiyadMoskouLagosManaguaBuenosAiresManillaLimaMelbourneMexicoColomboCan
rraAbuDhabiMelbourneWenenDarEsSalaamBrasiliaKoeweitParijsJakartaIstanboelTeheranKhartoemAbujaParijsStockholmTorontoNewDelhiQuitoSeoelBangkokWen
AccraVaticaanstadPortOfSpainHoustonPretoriaLaPazIstanboelBoedapestHamburgVancouverDhakaDubaiBangkokAnkaraAlgiersKhartoemDubaiKobeBrusselMexico
PetersburgParamariboAnkaraRabatBelgradoRabatAtheneHarareNewYorkAntwerpenBuenosBogotáKairoHarareLagosManaguaQuitoHamburgLagosColomboMexico
atislavaLusakaBangkokSarajevoDamascusHoustonBonnAnkaraBrusselDarEsSalaamKobeSofiaKoealaLoempoeerWellingtonAlgiersAnkaraAbujaChicagoMuscatDakar
ckholmKopenhagenCotonouBuenosAiresAddisAbebaLissabonParijsRabatDüsseldorfTokioLuxemburgMontevideoChicagoBagdadPortOfSpainBoekarestLuxemburgDak
rHoustonAlmatyDubaiRomeBamakoBelgradoHamburgRomeDarEsSalaamSofiaDubaiColomboRabatAtheneDublinSydneyKobeBogotáPraagOuagadougouAlgiers
ngstonStPetersburgAmmanMilaanMexicoTeheranAbuDhabiFrankfurtAmMainBelgradoTorontoAddisAbebaAnkaraSarajevoPortOfSpainAiresStockholmAmsterdamAb
aTripoliLaPazKairoManaguaBagdadLosAngelesKievAnkaraColomboWarschauRomeBernKingstonLissabonBoedapestBoedapestNewYorkMaputoColomboNewYorkRi
dBamakoTelAvivKingstonMontevideoLaPazPraagDubaiWenenCotonouBerlijnLaPazDüsseldorfKampalaTeheranSeoelMontevideoBrasiliaPretoriaAnkaraBomaySofiaTo
ntonRomeZagrebWashingtonAmmanAtheneLaPazMoskouAlgiersAbidjanParamariboMaputoManillaKinshasaBarcelonaCaracasManaguaBarcelonaLusakaAntwerpe
aoPauloBagdadLaPazParijsTorontoBrusselBerlijnPekingMontevideoAbuDhabiTelAvivLondenIstanboelAlmatyBangkokHelsinkiSanJoséParamariboAnkaraSaoPauloPr
isBangkokMilaanBamakoHoustonHarareBrasiliaKairoSarajevoBratislavaWindhoekZagrebBrusselRiyadMoskouAlmatyMaputoKarachiVancouverSantiagoDeChileT
isManaguaTeheranCotonouTokioTunisHelsinkiBoekarestHamburgKopenhagenStockholmWellingtonMelbourneKopenhagenRabatBerlijnAntwerpenSanJoséRomeLux
nburgSofiaHoustonRiyadDüsseldorfAmmanAccraPraagKarachiKairoSarajevoAlgiersAnkaraLondenBamakoJakartaParamariboOttawaMontrealAlgiersMuscatWindho
RiyadLuandaMadridVaticaanstadWarschauBrasiliaVancouverAntwerpenDakarDarEsSalaamDubaiTripoliMaputoDublinBrusselSanJoséTelAvivMilaanBoedapestLusaka
rankfurtAmMainMelbourneMünchenAtheneDüsseldorfKampalaCanberraBamakolIslamabadSofiaLissabonBangkokRomeChicagoAlgiersRiyadhYaoundéRiyadhLusaka
enHongKongBogotáLuandaRabatTokioWellingtonTokioMoskouAlmatyMilaanHamburgTelAvivMontevideoMaputoAlgiersMilaanMontevideoVancouverAnkaraBar
onaPraagColomboWarschauMadridPretoriaBonnAthenelIstanboelWashingtonWellingtonKhartoemBonnLusakaDublinShanghaiWenenJakartaStockholmSanJoséMa
guaNyNewYorkKhartoemAddisAbebaBagdadBrasiliaBelgradoMuscatLuandaSantiagoDeChileLusakaBomayRabatBomayOttawaBratislavaBagdadHavannaHavannaBe
aNewYorkSingaporeSeoelHongKongFrankfurtAmMainKarachiBratislavaLosAngelesBoekarestAtheneSingaporeAnkaraBratislavaTunisLuxemburgZagrebMontrealSofi
ydneySantiagoDeChileLondenDüsseldorfAtheneNewYorkBrusselJakartaKarachiLuxemburgNairobiDarEsSalaamAntwerpenAddisAbebaRabatSantiagoDeChileHambu
KobeYaoundéAddisAbebaMadridBangkokDüsseldorfTelAvivParijsSeoelParamariboCotonouLaPazHelsinkiPortOfSpainParijsKievBarcelonaAccraZagrebRiyadLosAnge
MilaanDarEsSalaamOsloLuandaNewYorkKhartoemBoedapestAbuDhabiHamburgSaoPauloMexicoManillaBangkokMünchenBuenosAiresSarajevoAnkaraStPetersbur
hanghaiBagdadJakartaKoealaLoempoeerTunisOsloBratislavaMontrealDhakaKigaliTelAvivIstanboelHongKongChicagolIslamabadKingstonDamascusTunisBogotáKop
hagenWenenCaracasBernKoealaLoempoeerTokioDublinAlmatyNewDelhiAtheneRiyadPortOfSpainBonnShanghaiRiyadKhartoemZagrebSofiaLagosKobeDublinQuitoL
denPretoriaAlmatyKarachiAnkaraTokioHavannaBonnBerlijnBuenosAiresLagosShanghaiKopenhagenBagdadHongKongAlmatyMuscatAbuDhabiWenenSanJoséKoeweit
WenenKievParijsBuenosAiresMadridKoeweitHarareParijsMoskouPretoriaTripoliMadridDamascusPraagKobeKoealaLoempoeerKaapstadLuandaKievLusakaDarEsSala
nMelbourneZagrebParijsHoustonWindhoekParamariboBamakoBonnCotonouOttawaJakartaMuscatColomboManillaOsloNairobiDubaiSaoPauloPretoriaMaputoAm
anBagdadNewDelhiLimaLaPazQuitoBogotáBamakoHamburgAlgiersLuandaKingstonRiyadMoskouLagosManaguaBuenosAiresManillaLimaMelbourneMexicoColom
CanberraAbuDhabiMelbourneWenenDarEsSalaamBrasiliaKoeweitParijsJakartaIstanboelTeheranKhartoemAbujaParijsStockholmTorontoNewDelhiQuitoSeoelBangk
WenenLaPazParamariboBoekarestSarajevoKoealaLoempoeerBoekarestKingstonAlgiersStockholmLosAngelesDubaiSingaporeAnkaraAmmanCanberraBogotáParijsLa
zWenenAccraVaticaanstadPortOfSpainHoustonPretoriaLaPazIstanboelBoedapestHamburgVancouverDhakaDubaiBangkokAnkaraAlgiersKhartoemDubaiKobeBruss
MexicoStPetersburgParamariboAnkaraRabatBelgradoRabatAtheneHarareNewYorkAntwerpenBuenosBogotáKairoHarareLagosManaguaQuitoHamburgLagosColombo
MexicoBratislavaLusakaBangkokSarajevoDamascusHoustonBonnAnkaraBrusselDarEsSalaamKobeSofiaKoealaLoempoeerWellingtonAlgiersAnkaraAbujaChicagoMusca
DakarStockholmKopenhagenCotonouBuenosAiresAddisAbebaLissabonParijsRabatDüsseldorfTokioLuxemburgMontevideoChicagoBagdadPortOfSpainBoekarestLuxe
burgDakarHoustonAlmatyDubaiRomeBamakoBelgradoHamburgRomeDarEsSalaamSofiaDubaiColomboRabatAtheneDublinSydneyKobeBogotáPraagOuagadougou
AlgiersKingstonStPetersburgAmmanMilaanMexicoTeheranAbuDhabiFrankfurtAmMainBelgradoTorontoAddisAbebaAnkaraSarajevoPortOfSpainAiresStockholmAmste
amAbebaTripoliLaPazKairoManaguaBagdadLosAngelesKievAnkaraColomboWarschauRomeBernKingstonLissabonBoedapestBoedapestNewYorkMaputoColomboNe
YorkRiyadBamakoTelAvivKingstonMontevideoLaPazPraagDubaiWenenCotonouBerlijnLaPazDüsseldorfKampalaTeheranSeoelMontevideoBrasiliaPretoriaAnkaraBom
SofiaTorontoRomeZagrebWashingtonAmmanAtheneLaPazMoskouAlgiersAbidjanParamariboMaputoManillaKinshasaBarcelonaCaracasManaguaBarcelonaLusakaA
werpenSaoPauloBagdadLaPazParijsTorontoBrusselBerlijnPekingMontevideoAbuDhabiTelAvivLondenIstanboelAlmatyBangkokHelsinkiSanJoséParamariboAnkaraSao
uloPretoriaBangkokMilaanBamakoHoustonHarareBrasiliaKairoSarajevoBratislavaWindhoekZagrebBrusselRiyadMoskouAlmatyMaputoKarachiVancouverSantiago
ChileTunisManaguaTeheranCotonouTokioTunisHelsinkiBoekarestHamburgKopenhagenStockholmWellingtonMelbourneKopenhagenRabatBerlijnAntwerpenSanJosé
meLuxemburgSofiaHoustonRiyadDüsseldorfAmmanAccraPraagKarachiKairoSarajevoAlgiersAnkaraLondenBamakoJakartaParamariboOttawaMontrealAlgiersMusca
WindhoekRiyadLuandaMadridVaticaanstadWarschauBrasiliaVancouverAntwerpenDakarDarEsSalaamDubaiTripoliMaputoDublinBrusselSanJoséTelAvivMilaanBoeda
stLusakaFrankfurtAmMainMelbourneMünchenAtheneDüsseldorfKampalaCanberraBamakolIslamabadSofiaLissabonBangkokRomeChicagoAlgiersRiyadhYaoundéRiy
thMuscatKampalaParijsMadridBelgradoSarajevoPraagKaapstadMelbourneLaPazTunisMoskouLosAngelesNewDelhiAddisAbebaAntwerpenBrusselWashingt
LusakaWenenHongKongBogotáLuandaRabatTokioWellingtonTokioMoskouAlmatyMilaanHamburgTelAvivMontevideoMaputoAlgiersMilaanMontevideoVancouverA
araBarcelonaPraagColomboWarschauMadridPretoriaBonnAthenelIstanboelWashingtonWellingtonKhartoemBonnLusakaDublinShanghaiWenenJakartaStockholmSa
osséManaguaNewYorkKhartoemAddisAbebaBagdadBrasiliaBelgradoMuscatLuandaSantiagoDeChileLusakaBomayRabatBomayOttawaBratislavaBagdadHavannaHa
nnaBerlijnHongKongMilaanCanberraHamburgNairobiPraagIslamabadAbuDhabiQuitoTripoliWashingtonDubaiRomeJakartaLimaLondenStockholmMoskouNewYorkAddisA
ldisAbebaNewYorkSingaporeSeoelHongKongFrankfurtAmMainKarachiBratislavaLosAngelesBoekarestAtheneSingaporeAnkaraBratislavaTunisLuxemburgZagrebMont
alSofiaSydneySantiagoDeChileLondenDüsseldorfAtheneNewYorkBrusselJakartaKarachiLuxemburgNairobiDarEsSalaamAntwerpenAddisAbebaRabatSantiagoDeChile
nburgKobeYaoundéAddisAbebaMadridBangkokDüsseldorfTelAvivParijsSeoelParamariboCotonouLaPazHelsinkiPortOfSpainParijsKievBarcelonaAccraZagrebRiyadLo
sAngelesMoscatDarEsSalaamOsloLuandaNewYorkKhartoemBoedapestAbuDhabiHamburgSaoPauloMexicoManillaBangkokMünchenBuenosAiresSarajevoAnkaraStPet
sburgShanghaiBagdadJakartaKoealaLoempoeerTunisOsloBratislavaMontrealDhakaKigaliTelAvivIstanboelHongKongChicagolIslamabadKingstonDamascusTunisBogot
KopenhagenWenenCaracasBernKoealaLoempoeerTokioDublinAlmatyNewDelhiAtheneRiyadPortOfSpainBonnShanghaiRiyadKhartoemZagrebSofiaLagosKobeDublinQ
oLondenPretoriaAlmatyKarachiAnkaraTokioHavannaBonnBerlijnBuenosAiresLagosShanghaiKopenhagenBagdadHongKongAlmatyMuscatAbuDhabiWenenSanJosé
oeweitWenenKievParijsBuenosAiresMadridKoeweitHarareParijsMoskouPretoriaTripoliMadridDamascusPraagKobeKoealaLoempoeerKaapstadLuandaKievLusakaDarE
alaamMelbourneZagrebParijsHoustonWindhoekParamariboBamakoBonnCotonouOttawaJakartaMuscatColomboManillaOsloNairobiDubaiSaoPauloPretoriaMapu
anmanBagdadNewDelhiLimaLaPazQuitoBogotáBamakoHamburgAlgiersLuandaKingstonRiyadMoskouLagosManaguaBuenosAiresManillaLimaMelbourneMexicoColom
omboCanberraAbuDhabiMelbourneWenenDarEsSalaamBrasiliaKoeweitParijsJakartaIstanboelTeheranKhartoemAbujaParijsStockholmTorontoNewDelhiQuitoSeoelBangk
okWenenLaPazParamariboBoekarestSarajevoKoealaLoempoeerBoekarestKingstonAlgiersStockholmLosAngelesDubaiSingaporeAnkaraAmmanCanberraBogotáParijsLa

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. CO₂-footprint	6
Afbakening van de organisatie	7
CO ₂ -footprint basisjaar 2022	7
Data en monitoring	7
3. Reductiedoelstellingen	9
Strategisch plan voor de verduurzaming van de BZ-organisatie	10
Reductiedoelstellingen	10
4. Reductiemaatregelen	11
Maatregelenoverzicht	12
Maatregelen zakelijke mobiliteit (vliegen)	12
Maatregelen huisvesting	13
Bewustwording	13
5. Deelname aan initiatieven	14
6. Stuurcyclus CO₂-management en energiemanagement	16
Stuurcyclus	17
Verantwoordelijkheden	18
Monitoring en meting	18
Afwijkingen, corrigerende en preventieve maatregelen	19
Documentatiesysteem	19

1. Inleiding

Ingegeven door het Klimaatakkoord, is het ministerie van Buitenlandse Zaken (BZ) in 2022 gestart met de implementatie van de CO₂-Prestatieladder op trede 3. Trede 3 is het gebruikelijke instapniveau van de prestatieladder. Hierdoor kreeg BZ inzicht in de CO₂-uitstoot van hun bedrijfsvoering, met name energie en zakelijke mobiliteit. In een later stadium wordt bij het doorgroeien naar hogere treden op de ladder ook de inkoopketen en het effect van beleid op de CO₂-uitstoot meegenomen. Dit is een van de zaken die BZ aan het einde van 2023 wil gaan verkennen.

De CO₂-Prestatieladder biedt als instrument een belangrijke basis voor het realiseren van de CO₂-reductiedoelen van BZ. In dit CO₂-managementplan worden deze doelen, de CO₂-footprint van het basisjaar en de geplande maatregelen van BZ in beeld gebracht. Daarnaast rapporteren we jaarlijks over de voortgang van de footprint en de maatregelen. Hiermee wordt invulling gegeven aan de eisen van de CO₂-Prestatieladder en wordt op een structurele wijze gewerkt aan het verduurzamen van de eigen bedrijfsvoering.

De afgelopen jaren waren ongewoon door de wereldwijde coronacrisis. We zijn daarom voorzichtig in het trekken van conclusies over de voortgang op de doelstellingen. Dit CO₂-managementplan wordt waar nodig bijgewerkt en gecommuniceerd.

2. CO₂-footprint

De basis voor de CO₂-Managementrapportage is het berekenen van de CO₂-uitstoot van de eigen organisatie en daarmee het vaststellen van de CO₂-footprint. Deze is opgesteld voor de jaren 2019, 2021 en 2022. Het jaar 2022 is het basisjaar en dient als nulmeting voor het CO₂-beleid conform de systematiek van de CO₂-Prestatieladder. De reden hiervoor is dat 2022 de meest complete en accurate footprint is, onder andere door een beter inzicht in het energieverbruik van het vastgoed van BZ en de vliegreizen.

Afbakening van de organisatie

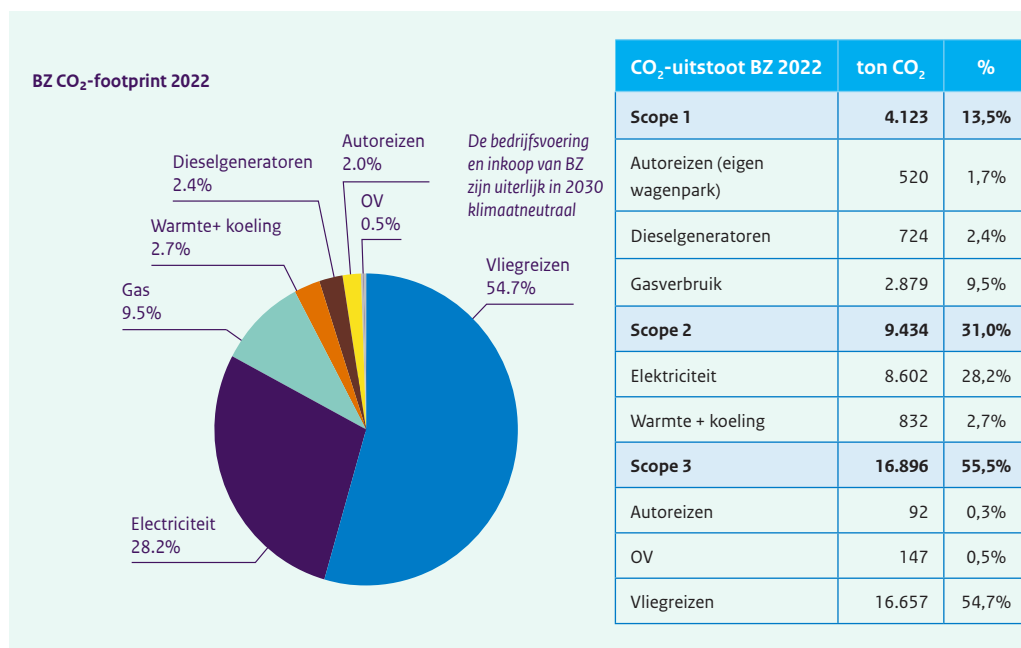
De CO₂-Prestatieladder op niveau 3 richt zich op de CO₂-uitstoot van het energiegebruik van de eigen organisatie en de uitstoot van zakelijk reizen. Voorafgaand is gekeken welke onderdelen van BZ binnen de scope van de CO₂-Prestatieladder worden meegenomen:

- Het kerndepartement;
- Het Postennet: kanselarijen en residenties.

Dienstwoningen maken geen onderdeel uit van de organisatorische grenzen.

CO₂-footprint basisjaar 2022

De CO₂-footprint omvat alle directe uitstoot door het eigen brandstofverbruik, verwarming, het elektriciteitsverbruik, zakelijke reizen en woon-werkverkeer. Ondanks dat het geen vereiste is vanuit de ladder, is woon-werkverkeer vanuit compleetheidsoogpunt meegenomen gezien de data beschikbaar is. De CO₂-footprint van de BZ bedroeg 30.449 ton CO₂ in 2022. Daarmee valt BZ in de categorie 'Groot' van de CO₂-Prestatieladder.

BZ CO₂-footprint

Zie de Energiebeoordeling voor meer gedetailleerde informatie over de verschillende emissiestromen.

Data en monitoring

Alles valt of staat met goede data en monitoring. 'Meten is weten'. Alleen met de juiste gegevens kunnen maatregelen worden genomen en keuzes gemaakt om de doelstelling te bereiken. Door te meten wordt gemonitord hoe ver BZ in de realisatie van de ambities is, en kunnen deze betrouwbare feiten ook worden gebruikt in de communicatie. De invoering van de CO₂-Prestatieladder is hierbij een belangrijk instrument voor BZ. Om de datakwaliteit blijvend te verbeteren wordt vanuit team MS, door de Programmamanager Voortgang & Monitoring, deelgenomen aan een werkgroep die streeft naar borging van de datakwaliteit en verbetering van de dataverzameling bij verschillende ministeries.

In 2022 heeft BZ de kwaliteit van duurzaamheidsdata een heel stuk verbeterd. Aan twee datastromen is vanwege hun relatief grote CO₂-impact met name veel aandacht besteed: het energieverbruik van het vastgoed buiten Nederland en de vluchten die BZ maakt. Wat betreft het vastgoed in het buitenland: vrijwel alle vertegenwoordigingen van BZ bevinden zich in een situatie die niet te vergelijken is met een andere vertegenwoordiging in het netwerk. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de grootte, eigendomssituatie, klimaat en energiemarkt waar de vertegenwoordiging zich in bevindt. Tot 2022 was er heel beperkt zicht op het energieverbruik van de panden en werd veel met schattingen en aannames gerekend. Door een uitvraag naar de vertegenwoordigingen is geprobeerd hier beter zicht op te krijgen, wat heeft geleid tot de constatering dat het vastgoed in het buitenland minder energie verbruikt dan voorheen op basis van schattingen werd aangenomen. Wat betreft de vluchten: in 2022 hebben we een beter inzicht in onze vluchtdata verkregen, waardoor we een completer beeld hebben van alle gemaakte vluchten. Denk hierbij aan vluchten die door medewerkers zelf worden geboekt, buiten het centrale boekingsstelsel om.

In 2023 worden deze inspanningen doorgezet om de data die nu nog ontbreekt aan te vullen, verbeteren en het effect van maatregelen te monitoren.

3. Reductiedoelstellingen

Nederland heeft de ambitie om de uitstoot van broeikasgassen met 49% te reduceren in 2030, en met 95% in 2050, ten opzichte van het niveau van 1990. Met het sluiten van het Klimaatakkoord eind 2019, is voor de periode tot 2030 het beleid vastgesteld om deze doelen te behalen. In het Klimaatakkoord is ook opgenomen dat de overheid een voorbeeldrol neemt met het verduurzamen van de bedrijfsvoering. Voor BZ is deze voorbeeldrol vanzelfsprekend gezien de verschillende verduurzamingsprogramma's die lopen in het beleid voor ontwikkelingssamenwerking, en daarom is 'Walk Our Talk' als motto voor het verduurzamingsprogramma benoemd.

Strategisch plan voor de verduurzaming van de BZ-organisatie

De Bestuursraad van BZ – het hoogste bestuursorgaan van het ministerie – heeft op 19 november 2021 akkoord gegeven op het strategisch plan voor de verduurzaming van de BZ-organisatie. Om deze doelstellingen te bereiken is Mission Sustainable (MS) opgezet; het verduurzamingsprogramma van BZ. Het programma richt zich op drie doelstellingen:

1. De bedrijfsvoering en inkoop van BZ zijn uiterlijk in 2030 klimaatneutraal;
2. Lerende aanpak op circulaire economie;
3. Proactief minimaliseren van risico's op schending van mensenrechten en internationale arbeidsvoorwaarden.

In het strategisch plan is vastgelegd dat de monitoring en rapportage over de doelstelling klimaatneutraal wordt vormgegeven via de CO₂-Prestatieladder.

Reductiedoelstellingen

Voor de CO₂-Prestatieladder vertaalt bovenstaande zich in de volgende twee concrete doelstellingen:

| 10 |

Doelstelling:	
Reductiedoelstelling 1	De bedrijfsvoering en inkoop van BZ zijn uiterlijk in 2030 klimaatneutraal

Daarnaast is ook een specifieke doelstelling geformuleerd voor het eigen wagenpark:

Doelstelling:	
Reductiedoelstelling 2	In 2028 is het eigen wagenpark volledig elektrisch*

*Voor zover mogelijk binnen de context van BZ. Zie voor een verdere toelichting van de beschrijving bij de maatregel in de paragraaf 'Maatregelen huisvesting'.

4. Reductiemaatregelen

Dit hoofdstuk beschrijft de maatregelen die richting 2030 getroffen worden om de door BZ onderschreven reductiedoelstellingen te behalen. BZ is een atypisch ministerie, onder andere door de vastgoedportefeuille met kleine kantoren in meer dan 140 landen. Voor het bepalen van de reductiemaatregelen is derhalve vooral uitgegaan van de meeste materiële stromen in de BZ CO₂-footprint, en in mindere mate van de maatregelen die Rijksbreed worden genomen.

Bij het bepalen van de reductiemaatregelen is het belangrijk om in gedachten te houden dat BZ momenteel worstelt met de vraag hoe de doelstelling klimaatneutraal in 2030 kan worden behaald. Deze doelstelling is Rijksbreed vastgesteld en 1:1 doorvertaald naar de verschillende departementen.

BZ stelt alles in het werk om zo snel mogelijk de CO₂-uitstoot tot 0 te reduceren, maar desalniettemin blijft deze doelstelling voor BZ zeer ambitieus. Dit komt voornamelijk doordat:

- BZ een primair proces heeft waarbij, ook bij een ambitieus en succesvol duurzaam reizen programma, veel wordt gevlogen (denk bijvoorbeeld aan de noodzakelijke reizen verbonden aan wereldwijde plaatsing, gezinsverlof, etc. (de zogenaamde ACRU reizen) die circa 40% van de vliegmissies van BZ bepalen). Hierdoor bestaat dus een grote afhankelijkheid van de verduurzaming van de luchtvaart.
- BZ kent een wereldwijd postennetwerk. Maatregelen voor het verduurzamen van vastgoed hebben lange doorlooptijden en daarnaast kampen veel landen met specifieke uitdagingen op het gebied van duurzaamheid. Een voorbeeld hiervan zijn de dieselaggregaten die in een aantal landen noodzakelijk zijn voor de elektriciteitsvoorziening en waarvoor nog geen werkbare duurzame alternatieve voorhanden zijn.

| 12 |

BZ is zich ervan bewust dat onderstaande maatregelen niet leiden tot 0, maar wil tegelijkertijd een realistisch beeld schetsen over de mogelijkheden. Naast de voortdurende inspanningen om de uitstoot te reduceren, houdt BZ scherp in de gaten wat er binnen het Rijk gebeurt met betrekking tot deze doelstelling. Een deel van de oplossing is innovatie, waarvoor een betere samenwerking tussen de verschillende betrokkenen is vereist. BZ gaat onderzoeken op welke manier dat concreter vorm kan worden gegeven.

Maatregelenoverzicht

De onderdelen zakelijke mobiliteit (in het bijzonder vliegen) en directie Huisvesting en Facilitaire zaken zijn het meest van belang voor het behalen van de doelstellingen. Daarom is voor beide onderdelen een plan van aanpak geschreven hoe de CO₂-uitstoot kan worden gereduceerd. Onderstaand overzicht bevat de belangrijkste kansen en maatregelen die zijn geïdentificeerd in de plannen van aanpak die voor beide onderdelen zijn geschreven. In de plannen van aanpak wordt gedefinieerd waarom voor deze maatregelen is gekozen, wat de maatregelen precies betekenen en op welke manier ze zullen worden uitgevoerd.

#	Maatregel	Status	Reductie-potentie (t CO ₂)	Trekker
1	Zakelijke mobiliteit (vliegereizen)			
1.1	Verminderen van vliegereizen in het algemeen	Onderzoek	2.499	MS
1.2	Verminderen van vliegereizen businessclass	Onderzoek	3.530	MS
1.3	SAF aankopen	Onderzoek	3.310	MS
2	Huisvesting			
2.1	Toepassingen van '0-emissie, tenzij' dienstwagenbeleid	Ingevoerd	496	DHF

#	Maatregel	Status	Reductie-potentie (t CO ₂)	Trekker
2.2	Uitvoeren van maatregelpakket conform scenario 2 in de routekaart	Plan van aanpak ter goedkeuring aangeboden	6.764	DHF

Maatregelen zakelijke mobiliteit (vliegen)

Zoals te zien is in hoofdstuk 2 – CO₂-footprint is het aandeel van vliegreizen in de CO₂-uitstoot 54,7%. In 2023 heeft BZ veel tijd besteed aan het verbeteren van de vliegdata. Als gevolg hiervan is de accuraatheid van dit cijfer groter dan in voorgaande jaren, maar tegelijkertijd is hier nog meer ruimte voor verbetering. Dit is een continu proces en daarom ook als maatregel opgenomen in het maatregelenoverzicht.

Om inzicht te krijgen in de feiten van het reisgedrag hebben we de vliegdata van BZ van 2022 geanalyseerd. Dit betreft niet alle vliegdata van BZ uit 2022; vluchten uit het declaratiesysteem (bijvoorbeeld vluchten die posten bij een lokale reisagent boeken) zijn niet meegenomen. Van alle reizen is 59% een dienstreis en 41% een zogenaamde ‘ACRU’ reis. ACRU regelt de bijzondere afspraken voorafgaand aan, tijdens en na afloop van een uitzending naar een post in het buitenland. Bijbehorende reizen zijn bijvoorbeeld een partnerreis, overplaatsingsreis of verlofreis. De kwantitatieve analyse focust zich op dienstreizen, omdat we in de ACRU-reizen beperkt mogelijkheden zien om deze verder te verduurzamen. Er is geen online alternatief voor ACRU reizen en de ACRU reizen worden in de regel economy class gevlogen.

Daarnaast laat de analyse zien dat lange en middellange afstandsvluchten (>700km) verantwoordelijk zijn voor 97% van de emissies. Willen we als BZ impact maken op de CO₂-uitstoot dan dienen we ons te richten op lange- en middellange afstandsvluchten. Rijksbreed gaat veel aandacht uit naar het stimuleren van treinreizen op korte afstanden. Dit is uiteraard te prijzen; wel is de relatieve CO₂-impact van deze maatregel beperkt.

| 13 |

24% van de dienstreisvluchten zijn business class, deze zijn verantwoordelijk voor 58% van de emissies. De business-classvluchten worden vooral geboekt door medewerkers die in Den Haag zijn gestationeerd; medewerkers op de posten vliegen veel vaker economy class. Op basis van deze analyse schat BZ in dat door alle lange-afstandsvluchten premium economy of economy plus uit te voeren kan een emissiereductie van 31% op alle dienstreisvluchten worden behaald. Door alle lange-afstandsvluchten economy class uit te voeren kan een emissiereductie van 45% op alle dienstreisvluchten worden behaald.

De derde reductiemaatregel is de inkoop van SAF, wat rijksbreed al voor alle KLM vluchten en een deel van de Lufthansa vluchten wordt gedaan. In 2022 heeft BZ 6.619t aan CO₂-emissies uitgestoten op haar KLM vluchten. Op dit moment is er geen eenduidig oordeel over de reductiepotentie van SAF (variërend van 75% reductiepotentie tot percentages die veel lager liggen). Daarnaast zullen de reductiemaatregelen 1.1. & 1.2 ook leiden tot minder KLM vluchten – en daardoor tot een lagere inkoop van SAF. Op basis van de hierboven genoemde argumenten is de aanname gemaakt dat de reductiepotentie tot 2030 50% bedraagt (3310t).

Maatregelen huisvesting

De eerste maatregel betreft het toepassen van het ingevoerde regeling ‘o-emissie, tenzij’ voor de aanschaf van nieuwe dienstwagens. Deze regeling is in september 2021 aangepast in verband met de ambitie tot verduurzaming van het dienstvervoer. Het ‘tenzij’ heeft betrekking op de internationale context van BZ. Als bijvoorbeeld De lokale (laad)infrastructuur in een land nog niet geschikt is of als een elektrisch voertuig nog niet lokaal kan worden onderhouden, dan kan voor een hybride voertuig worden gekozen.

Om inzichtelijk te maken wat klimaatneutraal betekent voor het vastgoed van BZ, is in 2021 de Routekaart Verduurzaming Vastgoed BZ (hierna: routekaart) opgesteld. De routekaart beschrijft verschillende verduurzamingsstrategieën en de mate waarin zij invulling kunnen geven aan de verduurzamingsambities van BZ. Deze strategieën kunnen worden gerealiseerd in zowel projecten, onderhoudswerkzaamheden en herinrichtingen. Inmiddels is de routekaart geactualiseerd (2.0) en gebaseerd op data van een hogere kwaliteit. Ook is de routekaart verfijnd, door onder meer rekening te houden met de verschillende klimaatzones, typologieën en gebouwfuncties. Op deze manier maakt de routekaart in meer detail inzichtelijk welke keuzes op het gebied van verduurzaming kunnen worden gemaakt en wat daarvan de effecten zijn.

De focus in de routekaart ligt op het verkrijgen van inzicht in de mogelijkheden voor verduurzaming van de gebouwen. Daarbij richt de routekaart zich op het gebouwgebonden energieverbruik en op energieopwekking. De mogelijke verduurzamingsmaatregelen, de bijbehorende kosten en de CO₂-reductie zijn afgestemd op het type object (bijvoorbeeld vrijstaand of geschakeld), de functie (residentie of kantoor) en de klimaatzone waarbinnen het object zich bevindt. Met behulp van een energiemodel is voor deze referentiegebouwen de impact op CO₂-uitstoot en de financiën door het toepassen van verschillende verduurzamingsstrategieën bepaald. De resultaten van de referentiegebouwen zijn vervolgens geëxtrapoleerd naar de rest van de portefeuille binnen de scope.

De procentuele CO₂-reductiepotentie die uit het energiemodel volgt, is vervolgens toegepast op dit vertrekpunt om inzicht te krijgen in hoeverre de doelstelling van BZ in 2030 behaald kan worden en voor welk resterend deel er eventueel compensatie benodigd is. Daar waar benodigde gegevens ontbreken zijn gegronde aannames gedaan, zoveel mogelijk gebaseerd op de gegevens van de vastgoedportefeuille die wél beschikbaar zijn. BZ blijft haar vastgoeddata verbeteren. Daarmee zal in de toekomst sprake zijn van aanvullingen en wijzigingen in de vastgoeddata waarmee de routekaart nog verder kan worden verfijnd.

Bewustwording

Bewustwording is een andere belangrijke categorie. Naast inhoudelijke (kwantitatieve) maatregelen worden ook initiatieven genomen om bewustwording, draagvlak en kennis te vergroten onder de medewerkers. Daarmee wordt benadrukt dat de eigen invloed van de medewerkers groot is: iedereen kan een steentje bijdragen, bijvoorbeeld door hoe je kiest te reizen en door hoe de gebouwen worden gebruikt. Dit zijn de kwalitatieve maatregelen.

5. Deelname aan initiatieven

De BZ is deelnemer van vele initiatieven die zich richten op CO₂-reductie binnen en buiten de eigen organisatiescope. Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de verschillende initiatieven waar BZ bij betrokken is.

Initiatief 1	Denk Doe Duurzaam
Beschrijving van het initiatief	Denk Doe Duurzaam, geïnitieerd door DGGO van BZK laat zien hoe onderdelen van het rijk via hun eigen bedrijfsvoering en inkoop bijdragen aan een duurzamer, socialer en innovatiever Nederland.
Hoe werd hieraan deelgenomen?	BZ neemt deel aan de door dit programma georganiseerde duurzaamheidscoördinatoren-overleggen en werkbezoeken
Wat heeft dit initiatief opgeleverd / wat kan het opleveren voor het behalen van reductie binnen de projecten?	Dankzij deze overleggen blijft BZ betrokken bij de ontwikkelingen rondom de klimaatneutraal doelstelling van de Rijksoverheid en in contact met collega's van de Rijksoverheid die ook met dit onderwerp bezig zijn.
Initiatief 2	Community of Practice CO ₂ -Prestatieladder
Beschrijving van het initiatief	PIANOO heeft in opdracht van BZK DGDOO een <i>Community of Practice</i> opgericht waarin medewerkers van alle ministeries maandelijks kennis en ervaringen uitwisselen om de CO ₂ -Prestatieladder te implementeren.
Hoe werd hieraan deelgenomen?	BZ neemt deel aan de door dit programma georganiseerde kennissessies.
Wat heeft dit initiatief opgeleverd / wat kan het opleveren voor het behalen van reductie binnen de projecten?	Dankzij dit initiatief blijft BZ op de hoogte van de meeste recente ontwikkelingen met betrekking tot de CO ₂ -Prestatieladder en de implementatie daarvan. Daarnaast biedt dit BZ de mogelijkheid om te leren hoe anderen omgaan met vragen waar BZ ook tegenaan loopt met betrekking tot de implementatie van het duurzaamheidsprogramma.
Initiatief 3	Werkgroep duurzaamheidsdata
Beschrijving van het initiatief	Deze interdepartementale werkgroep bespreekt verschillende onderwerpen gerelateerd aan duurzaamheidsdata. Voorbeelden hiervan zijn rijksbrede processen voor dataverzameling en de manier waarop rapportages kunnen worden verbeterd.
Hoe werd hieraan deelgenomen?	Maandelijks door de programmamanager Voortgang & Monitoring van MS
Wat heeft dit initiatief opgeleverd / wat kan het opleveren voor het behalen van reductie binnen de projecten?	Deze werkgroep helpt bij het verbeteren van het rapportageproces voor de CO ₂ -emissies, en daarmee beter inzicht in de uitstoot van BZ.

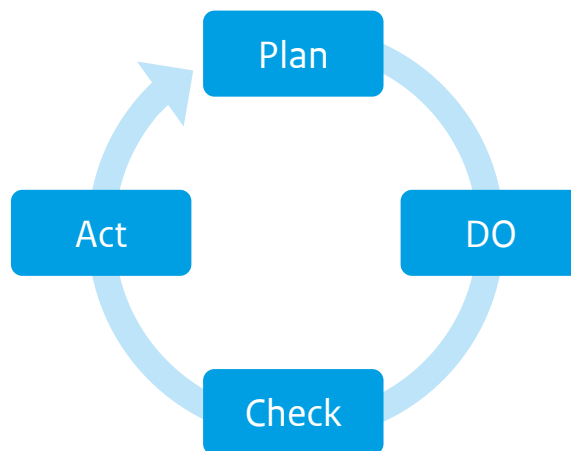

6. Stuurcyclus CO₂- management en energiemanagement

Stuurcyclus

Binnen de stuurcyclus van het CO₂-managementsysteem dat voor de CO₂-Prestatieladder is ingericht, wordt de Deming-circle gevolgd om continue verbetering te borgen. In de fases van de cyclus zullen de volgende activiteiten worden uitgevoerd:

- Plan: Beleidsdoelstellingen vastleggen, keuze maken voor CO₂-reductiemaatregelen en deelname aan initiatieven;
- Do: Uitvoeren van de plannen die gemaakt zijn in de vorige fase;
- Check: Controleren of de plannen op de juiste manier zijn uitgevoerd. CO₂-footprint en Emissie-inventaris opstellen en periodieke rapportage schrijven;
- Act: Beleid waar nodig bijstellen en bijsturen op maatregelen en doelstellingen; documenten overeenkomstig actualiseren.

| 18 |

De Programmamanager Voortgang & Monitoring is verantwoordelijk voor het periodiek doorlopen van de stuurcyclus en het up-to-date houden van alle documenten. Onderstaande overzicht beschrijft de verschillende activiteiten met bijbehorende documenten in de verschillende fases van de stuurcyclus. De PDCA-cyclus, zoals deze gaat werken, is hieronder vormgegeven voor de fase ná certificering, om deze reden begint de cyclus bij de DO-stap. De activiteiten in de fase vóór certificering vallen in de PLAN-stap.

Activiteit	Bijbehorend document	
Do		
Uitvoeren acties / maatregelen	CO ₂ -Managementplan	Verantwoordelijken per actie
Check		
Organisatorische grenzen controleren	Memo organisatorische grenzen	Pm* Voortgang & Monitoring
Kwantificeringsmethode controleren	Kwaliteitsmanagementplan	Pm* Voortgang & Monitoring
Emissie-inventaris (CO ₂ -footprint) opstellen	Energiebeoordeling	Pm* Voortgang & Monitoring
Trends beschrijven voor emissie-inventaris	Energiebeoordeling	Pm* Voortgang & Monitoring
Voortgang reductiemaatregelen controleren	Voortgangsrapportage	Pm* Voortgang & Monitoring
Effectiviteit communicatie controleren	Communicatieplan	Pm* Voortgang & Monitoring en Communicatie Mission Sustainable

Activiteit	Bijbehorend document	
Act		
Energiebeoordeling verslag actualiseren	Energiebeoordeling	Pm* Voortgang & Monitoring
Communicatieplan actualiseren	Communicatieplan	Communicatie Mission Sustainable
Kwaliteitsmanagement plan actualiseren	Kwaliteitsmanagementplan	Pm* Voortgang & Monitoring
Directiebeoordeling uitvoeren	Directiebeoordeling	Directie
Plan		
CO ₂ -management plan, maatregelen, initiatieven bijstellen	CO ₂ -Managementplan	Pm* Voortgang & Monitoring
Goedkeuren communicatieplan	Communicatieplan	Duurzaamheidscoördinator
Goedkeuren kwaliteitsmanagement plan	Kwaliteitsmanagementplan	Duurzaamheidscoördinator

Verantwoordelijkheden

De diverse documenten die onderdeel uitmaken van het CO₂-managementsysteem worden periodiek geactualiseerd zoals in onderstaande tabel weergegeven. Als onderdeel van de PDCA stuurcyclus worden dit plan en de onderliggende doelstellingen en maatregelen jaarlijks herzien waar nodig.

Document	Inhoud	Verantwoordelijke	Update	Maand
Emissie-inventaris	Operationele grenzen, energiestromen, CO ₂ -footprint	Pm* Voortgang & Monitoring	jaarlijks	maart
Energiebeoordeling	Inventarisatie materiële energieverbruikers, mogelijke reductiemaatregelen	Pm* Voortgang & Monitoring	jaarlijks	april
CO ₂ -managementplan	Reductiemaatregelen, verantwoordelijken hiervoor, deelname aan initiatieven	Pm* Voortgang & Monitoring	jaarlijks	augustus
Kwaliteitsmanagementplan	Procedures voor opstellen emissie-inventaris	Pm* Voortgang & Monitoring	jaarlijks	augustus
Communicatieplan	Stakeholderanalyse, communicatie doelen, -planning en -middelen	Pm* Voortgang & Monitoring	jaarlijks	augustus
Interne audit en Zelfbeoordeling	Controle of het systeem en de uitvoering voldoet aan de eisen, identificeren van kansen voor verbetering	Aveco de Bondt	jaarlijks	september
Directiebeoordeling (verslag of notulen)	Directiebeoordeling met als input: de periodieke rapportage, de interne audit en de energie audit, en als output: eventueel bijstellen van het energie-management programma en kwaliteitsmanagementplan	Directie	jaarlijks	oktober

*PM = Programmamanager Voortgang & Monitoring Mission Sustainable

Monitoring en meting

Als onderdeel van de stuurcyclus wordt jaarlijks de benodigde data verzameld om de emissie-inventaris en CO₂-footprint op te stellen. Deze vormt input voor de periodieke rapportage, communicatie-uitingen, interne audit en directiebeoordeling. In het kwaliteitsmanagementplan staat de methodiek voor het opstellen van de emissie-inventaris beschreven.

Afwijkingen, corrigerende en preventieve maatregelen

Op basis van de periodieke rapportages en de interne audit worden de nodige corrigerende en preventieve maatregelen voorgesteld, die noodzakelijk zijn om de doelstellingen te behalen en aan de eisen van de CO₂-Prestatieladder te (blijven) voldoen. De corrigerende en preventieve maatregelen worden in de directiebeoordeling geëvalueerd en waar nodig aangevuld.

Documentatiesysteem

Het dossier voor de CO₂-Prestatieladder wordt centraal opgeslagen op het informatie documentatie-systeem van het ministerie.

cravaticaanstadPortOfSpainHoustonPretoriaLaPazIstanboelBoedapestHamburgVancouverDhakaDubaiBangkokAnkaraAlgiersKhartoemDubaiKobeBrusselMexico
PetersburgPamariboAnkaraRabatBelgradoRabatAtheneHarareNewYorkAntwerpenBuenosBogotáKairoHarareLagosManaguaQuitoHamburgLagosColomboMexico
BrusselBratislavaLusakaBangkokSarajevoDamascusHoustonBonnAnkaraBrusselDarEsSalaamKobeSofiaKoealaLoempoeWellingtonAlgiersAnkaraAbujaChicagoMuscatDakar
StockholmKopenhagenCotonouBuenosAiresAddisAbebaLissabonParijsRabatDüsseldorfTokioLuxemburgMontevideoChicagoBagdadPortOfSpainBoekarestLuxemburgL
KingstonHoustonAlmatyDubaiRomeBamakoBelgradoHamburgRomeDarEsSalaamSofiaDubaiColomboRabatAtheneDublinSydneyKobeBogotáPraagOuagadougouAlgiers
ngstonStPetersburgAmmanMilaanMexicoTeheranAbuDhabiFrankfurtAmMainBelgradoTorontoAddisAbebaAnkaraSarajevoPortOfSpainAiresStockholmAmsterdamA
aTripoliLaPazKairoManaguaBagdadLosAngelesKievAnkaraColomboWarschauRomeBernKingstonLissabonBoedapestBoedapestNewYorkMaputoColomboNewYorkRi
dBamakoTelAvivKingstonMontevideoLaPazPraagDubaiWenenCotonouBerlijnLaPazDüsseldorfKampalaTeheranSeoulMontevideoBrasiliaPretoriaAnkaraBomaySofia
oRomeZagrebWashingtonAmmanAtheneLaPazMoskouAlgiersAbidjanPamariboMaputoManillaKinshasaBarcelonaCaracasManaguaBarcelonaLusakaAntwerpen
aoPauloBagdadLaPazParijsTorontoBrusselBerlijnPekingMontevideoAbuDhabiTelAvivLondenIstanboelAlmatyBangkokHelsinkiSanJoséParamariboAnkaraSaoPauloP
oriaBangkokMilaanBamakoHoustonHarareBrasiliaKairoSarajevoBratislavaWindhoekZagrebBrusselRiyadMoskouAlmatyMaputoKarachiVancouverSantiagoDeChile
nisManaguaTeheranCotonouTokioTunisHelsinkiBoekarestHamburgKopenhagenStockholmWellingtonMelbourneKopenhagenRabatBerlijnAntwerpenSanJoséRomeLu
mburgSofiaHoustonRiyadDüsseldorfAmmanAccraPraagKarachiKairoSarajevoAlgiersAnkaraLondenBamakoJakartaPamariboOttawaMontrealAlgiersMuscatWindh
kRiyadLuandaMadridVaticaanstadWarschauBrasiliaVancouverAntwerpenDakarDarEsSalaamDubaiTripoliMaputoDublinBrusselSanJoséTelAvivMilaanBoedapestLusa
FrankfurtAmMainMelbourneMünchenAtheneDüsseldorfKampalaCanberraBamakoIslamabadSofiaLissabonBangkokRomeChicagoAlgiersRiyadhYaoundéRiyadhMus
KampalaParijsMadridBelgradoBelgradoSarajevoPraagKaaftstadMelbourneLaPazTunisMoskouLosAngelesNewDelhiAddisAbebaAntwerpenBrusselWashingtonLusaka
onenHongKongBogotáLuandaRabatTokioWellingtonTokioMoskouAlmatyMilaanHamburgTelAvivMontevideoMaputoAlgiersMilaanMontevideoVancouverAnkaraBar
onaPraagColomboWarschauMadridPretoriaBonnAthenelstanboelWashingtonWellingtonKhartoemBonnLusakaDublinShanghaiWenenJakartaStockholmSanJoséMan
guNewYorkKhartoemAddisAbebaBagdadBrasiliaBelgradoMuscatLuandaSantiagoDeChileLusakaBomayRabatBomayOttawaBratislavaBagdadHavannaHavannaBe
nHongKongMilaanCanberraHamburgNairobiPraagIslamabadAbuDhabiQuitoTripoliWashingtonDubaiRomeJakartaLimaLondenStockholmMoskouNewYorkAddisAb
NewYorkSingaporeSeoulHongKongFrankfurtAmMainKarachiBratislavaLosAngelesBoekarestAtheneSingaporeAnkaraBratislavaTunisLuxemburgZagrebMontrealSof
ydneySantiagoDeChileLondenDüsseldorfAtheneNewYorkBrusselJakartaKarachiLuxemburgNairobiDarEsSalaamAntwerpenAddisAbebaRabatSantiagoDeChileHambu
KobeYaoundéAddisAbebaMadridBangkokDüsseldorfTelAvivParijsSeoulParamariboCotonouLaPazHelsinkiPortOfSpainParijsKievBarcelonaAccraZagrebRiyadLosAngel
MilaanDarEsSalaamOsloLuandaNewYorkKhartoemBoedapestAbuDhabiHamburgSaoPauloMexicoManillaBangkokMünchenBuenosAiresSarajevoAnkaraStPetersbu
hanghaiWenagadJakartaKoealaLoempoeTunisOsloBratislavaMontrealDhakaKigaliTelAvivIstanboelHongKongChigaiKinshabaKingstonDamascusTunisBogotáKop
hagenBuenosCaracasBernKoealaLoempoeTokioDublinAlmatyNewDelhiAtheneRiyadPortOfSpainBonnShanghaiRiyadKhartoemZagrebSofiaLagosKobeDublinQuitoL
denPretoriaAlmatyKarachiAnkaraTokioHavannaBonnBerlijnBuenosAiresLagosShanghaiKopenhagenBagdadHongKongAlmatyMuscatAbuDhabiWenenSanJoséKoew
WenenKievParijsBuenosAiresMadridKoeweitHarareParijsMoskouPretoriaTripoliMadridDamascusPraagKobeKoealaLoempoeKaaftstadLuandaKievLusakaDarEsSal
mMelbourneZagrebParijsHoustonWindhoekParamariboBamakoBonnCotonouOttawaJakartaMuscatColomboManillaOsloNairobiDubaiSaoPauloPretoriaMaputoAn
anBagdadNewDelhiLimaLaPazQuitoBogotáBamakoHamburgAlgiersLuandaKingstonRiyadMoskouLagosManaguaBuenosAiresManillaLimaMelbourneMexicoColom
CanberraAbuDhabiMelbourneWenenDarEsSalaamBrasiliaKoeweitParijsJakartaIstanboelTeheranKhartoemAbujaParijsStockholmTorontoNewDelhiQuitoSeoulBangk
WenenLaPazParamariboBoekarestSarajevoKoealaLoempoeBoekarestKingstonAlgiersStockholmLosAngelesDubaiSingaporeAnkaraAmmanCanberraBogotáParijsLa
zWenenAccraVaticaanstadPortOfSpainHoustonPretoriaLaPazIstanboelBoedapestHamburgVancouverDhakaDubaiBangkokAnkaraAlgiersKhartoemDubaiKobeBrus
MexicoStPetersburgParamariboAnkaraRabatBelgradoRabatAtheneHarareNewYorkAntwerpenBuenosBogotáKairoHarareLagosManaguaQuitoHamburgLagosColom
MexicoBratislavaLusakaBangkokSarajevoDamascusHoustonBonnAnkaraBrusselDarEsSalaamKobeSofiaKoealaLoempoeWellingtonAlgiersAnkaraAbujaChicagoMus
DakarStockholmKopenhagenCotonouBuenosAiresAddisAbebaLissabonParijsRabatDüsseldorfTokioLuxemburgMontevideoChicagoBagdadPortOfSpainBoekarestLu
mburgDakarHoustonAlmatyDubaiRomeBamakoBelgradoHamburgRomeDarEsSalaamSofiaDubaiColomboRabatAtheneDublinSydneyKobeBogotáPraagOuagadou
uAlgiersKingstonStPetersburgAmmanMilaanMexicoTeheranAbuDhabiFrankfurtAmMainBelgradoTorontoAddisAbebaAnkaraSarajevoPortOfSpainAiresStockholmAm
rdamAbebaTripoliLaPazKairoManaguaBagdadLosAngelesKievAnkaraColomboWarschauRomeBernKingstonLissabonBoedapestBoedapestNewYorkMaputoColombo
wYorkRiyadBamakoTelAvivKingstonMontevideoLaPazPraagDubaiWenenCotonouBerlijnLaPazDüsseldorfKampalaTeheranSeoulMontevideoBrasiliaPretoriaAnkaraB
aySofiaTorontoRomeZagrebWashingtonAmmanAtheneLaPazMoskouAlgiersAbidjanPamariboMaputoManillaKinshasaBarcelonaCaracasManaguaBarcelonaLusaka
ntwerpenSaoPauloBagdadLaPazParijsTorontoBrusselBerlijnPekingMontevideoAbuDhabiTelAvivLondenIstanboelAlmatyBangkokHelsinkiSanJoséParamariboAnkaraS
PauloPretoriaBangkokMilaanBamakoHoustonHarareBrasiliaKairoSarajevoBratislavaWindhoekZagrebBrusselRiyadMoskouAlmatyMaputoKarachiVancouverSantia
DeChileTunisManaguaTeheranCotonouTokioTunisHelsinkiBoekarestHamburgKopenhagenStockholmWellingtonMelbourneKopenhagenRabatBerlijnAntwerpenSanJ
RomeLuxemburgSofiaHoustonRiyadDüsseldorfAmmanAccraPraagKarachiKairoSarajevoAlgiersAnkaraLondenBamakoJakartaPamariboOttawaMontrealAlgiersMu
atWindhoekRiyadLuandaMadridVaticaanstadWarschauBrasiliaVancouverAntwerpenDakarDarEsSalaamDubaiTripoliMaputoDublinBrusselSanJoséTelAvivMilaanBoe
pestLusakaFrankfurtAmMainMelbourneMünchenAtheneDüsseldorfKampalaCanberraBamakoIslamabadSofiaLissabonBangkokRomeChicagoAlgiersRiyadhYaoundéR
adhMuscatKampalaParijsMadridBelgradoBelgradoSarajevoPraagKaaftstadMelbourneLaPazTunisMoskouLosAngelesNewDelhiAddisAbebaAntwerpenBrusselWashi
nLusakaWenenHongKongBogotáLuandaRabatTokioWellingtonTokioMoskouAlmatyMilaanHamburgTelAvivMontevideoMaputoAlgiersMilaanMontevideoVancouver
nAnkaraBarcelonaPraagColomboWarschauMadridPretoriaBonnAthenelstanboelWashingtonWellingtonKhartoemBonnLusakaDublinShanghaiWenenJakartaStockholm
anJoséManaguaNewYorkKhartoemAddisAbebaBagdadBrasiliaBelgradoMuscatLuandaSantiagoDeChileLusakaBomayRabatBomayOttawaBratislavaBagdadHavanna
avannaBerlijnHongKongMilaanCanberraHamburgNairobiPraagIslamabadAbuDhabiQuitoTripoliWashingtonDubaiRomeJakartaLimaLondenStockholmMoskouNew
rntrealSofiaSydneySantiagoDeChileLondenDüsseldorfAtheneNewYorkBrusselJakartaKarachiLuxemburgNairobiDarEsSalaamAntwerpenAddisAbebaRabatSantiagoDeC
leHamburgKobeYaoundéAddisAbebaMadridBangkokDüsseldorfTelAvivParijsSeoulParamariboCotonouLaPazHelsinkiPortOfSpainParijsKievBarcelonaAccraZagrebRiy
LosAngelesMilaanDarEsSalaamOsloLuandaNewYorkKhartoemBoedapestAbuDhabiHamburgSaoPauloMexicoManillaBangkokMünchenBuenosAiresSarajevoAnkaraS
etersburgShanghaiWenagadJakartaKoealaLoempoeTunisOsloBratislavaMontrealDhakaKigaliTelAvivIstanboelHongKongChigaiKinshabaKingstonDamascusTunisB
otéKopenhagenBuenosCaracasBernKoealaLoempoeTokioDublinAlmatyNewDelhiAtheneRiyadPortOfSpainBonnShanghaiRiyadKhartoemZagrebSofiaLagosKobeDub
QuitoLondenPretoriaAlmatyKarachiAnkaraTokioHavannaBonnBerlijnBuenosAiresLagosShanghaiKopenhagenBagdadHongKongAlmatyMuscatAbuDhabiWenenSanJ
éKoeweitWenenKievParijsBuenosAiresMadridKoeweitHarareParijsMoskouPretoriaTripoliMadridDamascusPraagKobeKoealaLoempoeKaaftstadLuandaKievLusakaD
EsSalaamMelbourneZagrebParijsHoustonWindhoekParamariboBamakoBonnCotonouOttawaJakartaMuscatColomboManillaOsloNairobiDubaiSaoPauloPretoriaM
toAmmanBagdadNewDelhiLimaLaPazQuitoBogotáBamakoHamburgAlgiersLuandaKingstonRiyadMoskouLagosManaguaBuenosAiresManillaLimaMelbourneMexi
ColomboCanberraAbuDhabiMelbourneWenenDarEsSalaamBrasiliaKoeweitParijsJakartaIstanboelTeheranKhartoemAbujaParijsStockholmTorontoNewDelhiQuitoSeo
BangkokWenenLaPazParamariboBoekarestSarajevoKoealaLoempoeBoekarestKingstonAlgiersStockholmLosAngelesDubaiSingaporeAnkaraAmmanCanberraBogotá
arijsLaPazWenenAccraVaticaanstadPortOfSpainHoustonPretoriaLaPazIstanboelBoedapestHamburgVancouverDhakaDubaiBangkokAnkaraAlgiersKhartoemDubaiKob
eBrusselMexicoStPetersburgParamariboAnkaraRabatBelgradoRabatAtheneHarareNewYorkAntwerpenBuenosBogotáKairoHarareLagosManaguaQuitoHamburgLag
ColomboMexicoBratislavaLusakaBangkokSarajevoDamascusHoustonBonnAnkaraBrusselDarEsSalaamKobeSofiaKoealaLoempoeWellingtonAlgiersAnkaraAbujaChi
goMuscatDakarStockholmKopenhagenCotonouBuenosAiresAddisAbebaLissabonParijsRabatDüsseldorfTokioLuxemburgMontevideoChicagoBagdadPortOfSpainBoek
estLuxemburgDakarHoustonAlmatyDubaiRomeBamakoBelgradoHamburgRomeDarEsSalaamSofiaDubaiColomboRabatAtheneDublinSydneyKobeBogotáPraagOua
dougouAlgiersKingstonStPetersburgAmmanMilaanMexicoTeheranAbuDhabiFrankfurtAmMainBelgradoTorontoAddisAbebaAnkaraSarajevoPortOfSpainAiresStockho
AmsterdamAbebaTripoliLaPazKairoManaguaBagdadLosAngelesKievAnkaraColomboWarschauRomeBernKingstonLissabonBoedapestBoedapestNewYorkMaputoCo
mboNewYorkRiyadBamakoTelAvivKingstonMontevideoLaPazPraagDubaiWenenCotonouBerlijnLaPazDüsseldorfKampalaTeheranSeoulMontevideoBrasiliaPretoriaA
LusakaBomaySofiaTorontoRomeZagrebWashingtonAmmanAtheneLaPazMoskouAlgiersAbidjanPamariboMaputoManillaKinshasaBarcelonaCaracasManaguaBarcelo
LusakaAntwerpenSaoPauloBagdadLaPazParijsTorontoBrusselBerlijnPekingMontevideoAbuDhabiTelAvivLondenIstanboelAlmatyBangkokHelsinkiSanJoséParamarib
nAnkaraSaoPauloPretoriaBangkokMilaanBamakoHoustonHarareBrasiliaKairoSarajevoBratislavaWindhoekZagrebBrusselRiyadMoskouAlmatyMaputoKarachiVancou
SantiagoDeChileTunisManaguaTeheranCotonouTokioTunisHelsinkiBoekarestHamburgKopenhagenStockholmWellingtonMelbourneKopenhagenRabatBerlijnAntwer
nSanJoséRomeLuxemburgSofiaHoustonRiyadDüsseldorfAmmanAccraPraagKarachiKairoSarajevoAlgiersAnkaraLondenBamakoJakartaPamariboOttawaMontrealA
iersMuscatWindhoekRiyadLuandaMadridVaticaanstadWarschauBrasiliaVancouverAntwerpenDakarDarEsSalaamDubaiTripoliMaputoDublinBrusselSanJoséTelAvivM
anBoedapestLusakaFrankfurtAmMainMelbourneMünchenAtheneDüsseldorfKampalaCanberraBamakoIslamabadSofiaLissabonBangkokRomeChicagoAlgiersRiyadh
oundéRiyadhMuscatKampalaParijsMadridBelgradoBelgradoSarajevoPraagKaaftstadMelbourneLaPazTunisMoskouLosAngelesNewDelhiAddisAbebaAntwerpenBrus
WashingtonLusakaWenenHongKongBogotáLuandaRabatTokioWellingtonTokioMoskouAlmatyMilaanHamburgTelAvivMontevideoMaputoAlgiersMilaanMontevideo
ancouverAnkaraBarcelonaPraagColomboWarschauMadridPretoriaBonnAthenelstanboelWashingtonWellingtonKhartoemBonnLusakaDublinShanghaiWenenJakarta
ockholmSanJoséManaguaNewYorkKhartoemAddisAbebaBagdadBrasiliaBelgradoMuscatLuandaSantiagoDeChileLusakaBomayRabatBomayOttawaBratislavaBagd
HavannaHavannaBerlijnHongKongMilaanCanberraHamburgNairobiPraagIslamabadAbuDhabiQuitoTripoliWashingtonDubaiRomeJakartaLimaLondenStockholmM
goZagrebMontrealSofiaSydneySantiagoDeChileLondenDüsseldorfAtheneNewYorkBrusselJakartaKarachiLuxemburgNairobiDarEsSalaamAntwerpenAddisAbebaRabat
ntiagoDeChileHamburgKobeYaoundéAddisAbebaMadridBangkokDüsseldorfTelAvivParijsSeoulParamariboCotonouLaPazHelsinkiPortOfSpainParijsKievBarcelonaAcc
ZagrebRiyadLosAngelesMilaanDarEsSalaamOsloLuandaNewYorkKhartoemBoedapestAbuDhabiHamburgSaoPauloMexicoManillaBangkokMünchenBuenosAiresSara
joAnkaraStPetersburgShanghaiBagdadJakartaKoealaLoempoeTunisOsloBratislavaMontrealDhakaKigaliTelAvivIstanboelHongKongChigaiKinshabaKingstonDara
scusTunisBogotáKopenhagenWenenCaracasBernKoealaLoempoeTokioDublinAlmatyNewDelhiAtheneRiyadPortOfSpainBonnShanghaiRiyadKhartoemZagrebSofiaL
osKobeDublinQuitoLondenPretoriaAlmatyKarachiAnkaraTokioHavannaBonnBerlijnBuenosAiresLagosShanghaiKopenhagenBagdadHongKongAlmatyMuscatAbuDh
iWenenSanJoséKoeweitWenenKievParijsBuenosAiresMadridKoeweitHarareParijsMoskouPretoriaTripoliMadridDamascusPraagKobeKoealaLoempoeKaaftstadLu
anKievLusakaDarEsSalaamMelbourneZagrebParijsHoustonWindhoekParamariboBamakoBonnCotonouOttawaJakartaMuscatColomboManillaOsloNairobiDubaiSaoP
oPretoriaMaputoAmmanBagdadNewDelhiLimaLaPazQuitoBogotáBamakoHamburgAlgiersLuandaKingstonRiyadMoskouLagosManaguaBuenosAiresManillaLimaM

Deze nota is een uitgave van:

Ministerie van Buitenlandse Zaken
Postbus 20061 | 2500 EB Den Haag

September 2023